

Wojciech Drzeżdżon

Praca jako fundamentalna czynność człowieka : studium interpretacyjne

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 12, 99-117

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon*

Praca jako fundamentalna czynność człowieka. Studium interpretacyjne

*Bezdiskusyjne wydaje się być twierdzenie, że bez pracy
człowiek nie byłby tym, kim był, jest dzisiaj
oraz kim może być w przyszłości*

Z. Drozdowicz¹

Wprowadzenie

Praca jest procesem i zjawiskiem ściśle powiązanim z egzystencją człowieka. Stanowi jedno z głównych dążeń ludzkich bez względu na obszar geograficzny czy krąg kulturowy². Podjęcie zaś pracy zawodowej jest jednym z podstawowych zadań rozwojowych, przed którym stoi współczesny człowiek.

W klasycznym pojęciu praca jest fundamentalną czynnością człowieka. Nic więc dziwnego, że stała się przedmiotem zainteresowań wielu dyscyplin naukowych oraz różnych systemów religijnych i filozoficznych. W związku z tym, że jest obiektem badań i refleksji specjalistów, mamy do czynienia z różnymi aspektami pojęcia pracy: ekonomicznym, pedagogicznym, filozoficznym, socjologicznym, psychologicznym, etycznym. W zależności od pełnionej w życiu

* Dr Wojciech Drzeżdżon, Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku, Gdańsk
e-mail: wdrzezdzon@instytut-pz.pl

¹ Z. Drozdowicz, *O racjonalności życia społecznego. Wykłady*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

² R. Derbis umieszcza fakt utraty pracy na czele przyczyn lęków egzystencjalnych, jako jedno z wydarzeń krytycznych. Por. R. Derbis, *Znaczenie pracy dla jakości życia*, [w:] *Pomiar i poczucie jakości życia u aktywnych zawodowo i bezrobotnych*, red. A. Bańka, R. Derbis, FSCEDzS, Poznań 1995.

człowieka roli jest różnie postrzegana i odmiennie określana; w poszczególnych dyscyplinach podejmujących tę problematykę definiowanie, jak i wartościowanie pracy pozostaje w ścisłym związku z przyjmowaną koncepcją człowieka i wizją jego ludzkiego powołania³. Definiowanie tej jednej z centralnych sfer życia ludzkiego okazuje się jednym z najtrudniejszych zagadnień nauki.

Pojęcie pracy

Lektura literatury przedmiotu ukazuje zmiany, jakim podlegało pojęcie pracy. Pierwotnie rozmaite, konkretne działania otrzymywały swoje nazwy. I tak np. Hebrajczycy wyodrębnili rodzaj działań sprawczych powołujących do bytu coś wielkiego: *melakah, bara*. Dla czynności służebnych i pracy niewolniczej stosowali nazwę *abodah*, a zwykłego codziennego działania – *maaseh*. Wymiar pracy, zajęcia, zabiegi dokonywane w celu otrzymania wyżywienia nazywano *hog*, zaś proces wytwarzania – *jagia, amal, eseb i zabon*, roboty publiczne – *sibelah*, pracę rzemieślniczą – *harszeth*, artystyczną – *mahaszeth*⁴. W Grecji słowo *kopos* oznaczało zmęczenie, znużenie, *ponos* – wysiłek, ćwiczenie, trud, *mochthos* i *kamatos* to znój i mozół. *Pramateria* oznaczała zajęcie, zawód i krzątanie; *ergon* – robotę, czyn, dzieło, *ergasia* – zajęcie, trud i zawód, *ergateia* – rzemiosło, wyrób, *ergasterion* – działanie w fabryce i warsztacie, *poiema* i *poesis* – wytwór, utwór, dzieło i twórczość⁵. Wielość podejmowanych czynności, spośród których wszystkie nosiły znamiona pracy, charakteryzowała się różnorodnością określeń i nazw.

Z pojęciem pracy spotykamy się od najmłodszych lat, ponieważ jest ona podstawowym rodzajem działalności człowieka, dzięki której tworzymy i przekształcamy środowisko, kulturę, warunki życia oraz nas samych. Nie zawsze jednak potrafimy właściwie określić sens pracy; jedni będą akcentować jej fizyczną stronę (trud, wysiłek itp.)⁶, inni umysłową (akt twórczy), jeszcze inni wpływ na rozwój osobowości (zainteresowania, zdolności), stopień zaspokojenia własnych potrzeb człowieka (np. egzystencjalnych) czy znaczenie społeczne (wkład w rozwój społeczeństwa). Najczęściej jednak pracę traktujemy jako swe-

³ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. E. Różycka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 782.

⁴ C. S. Bartnik, *Teologia pracy ludzkiej*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1977, s. 11.

⁵ *Ibidem*, s. 11–12.

⁶ Arendt zauważył, że w większości języków europejskich, pojęcia, którymi posługiwano się dla oznaczenia pracy – łacińskie i angielskie *labor*, greckie *ponos*, francuskie *travail*, niemieckie *Arbeit* oznaczające ból i wysiłek – używane są zarazem do określenia bólów porodowych. Por. H. Arendt, *Kondycja ludzka*, tłum. A. Łagodzka, Fundacja Aletheia, Warszawa 2000, s. 54–55, 88.

go rodzaju przymus (zwykle wtedy, gdy nie odpowiada naszym celom i dążeniom życiowym) lub towar, który możemy sprzedać czy jako proces pozwalający doskonalić siebie i środowisko, w którym działamy, a także jako podstawową wartość w życiu⁷.

Poglądy na istotę pracy oraz jej rolę w ich życiu ewoluowały w miarę rozwoju sił wytwórczych i postępu technicznego. Pomimo ich różnorodności nie ulega wątpliwości, że to właśnie praca jest koniecznym warunkiem egzystencji człowieka oraz czynnikiem umożliwiającym realizację życiowych celów. Świadomość pracy, z jaką mamy obecnie do czynienia, tworzyła się na wczesnych etapach rozwoju ludzkości. Posługiwano się prostymi narzędziami i nieskomplikowanymi mechanizmami zazwyczaj wprawianymi w ruch siłą ludzkich mięśni. Zatem nic dziwnego, że praca kojarzyła się z wysiłkiem fizycznym. Dopiero po jakimś czasie człowiek zaczął korzystać z pozapodmiotowych źródeł energii. W coraz większym stopniu w pracy zaczęły wyręczać go maszyny, nie zmieniło to jednak faktu, że musiał wydatkować swoje siły, aby wprawić te urządzenia w ruch i nimi kierować. W związku z powyższym ukształtowało się fizykalne rozumienie pracy. W takim pojęciu praca to wydatkowanie energii mechanicznej w celu przekształcania dóbr naturalnych przez ludzi w dobra ekonomiczne, a także po to, aby wprawiać w ruch oraz utrzymywać w nim narzędzia pracy i narzędzia techniczne.

Jednakże praca nie tylko zaspokaja potrzeby ludzkie, ale również przynosi zysk właścicielom środków produkcji w postaci wartości dodanej. W rozumieniu ekonomii praca to świadoma i celowa działalność człowieka, mająca na celu wytworzenie określonego dobra materialnego lub kulturowego. W tym sensie jest czynnością wytwórczą, dzięki której pozyskuje się środki niezbędne do życia. Jak pisał Wiesław Sztumski, (...) *ten monetarystyczny aspekt pracy stał się dominujący w świadomości ludzi i determinuje naszą współczesną świadomość pracy*⁸. Zatem rozumienie pracy w sposób mechanistyczny i ekonomiczny składa się na tzw. klasyczne jej pojęcie. Staje się tu ona środkiem koniecznym do zapewnienia egzystencji biologicznej. Nieklasyczne jej pojęcie obejmuje „pracę z konieczności”, ale także „pracę dobrowolną” wynikającą z samej istoty natury człowieka, jego chęci samorealizacji. Tak rozumiana praca wyróżnia zdecydowanie człowieka spośród innych istot żywych. Ujmowana systemowo powinna być rozpatrywana przede wszystkim w aspekcie antropologicznym i etycznym. To pojęcie zawiera w sobie pracę opłacalną, jak i nieopłacalną, wykonywaną na

⁷ S. M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 23.

⁸ W. Sztumski, *Nieklasyczne podejście do pracy i bezrobocia*, [w:] *Praca a bezczynność zawodowa*, red. Z. Stachowski, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tyczyn 2004, s. 27.

własne potrzeby, ale i dla przyjemności. W tym kontekście odzwierciedla ona aktywność ciała i umysłu człowieka, jest działalnością, w której wykorzystuje się siłę oraz umiejętności, aby coś wykonać lub osiągnąć⁹. Jednakże wraz z postępem techniki w coraz mniejszym stopniu zaznacza się udział czynnika ludzkiego w procesach produkcyjnych. W rozwoju techniki można wskazać na etapy redukcji czynnika osobowego na rzecz podejmowania funkcji roboczych przez urządzenia techniczne:

- do czasu pojawienia się maszyn (posługiwanie się narzędziami pracy wymagało wysiłku motorycznego, sensorycznego i intelektualnego);
- od pierwszej rewolucji przemysłowej (urządzenia mechaniczne przejęły tę rolę człowieka, która polegała na bezpośrednim oddziaływaniu na przedmiot pracy);
- od wprowadzenia automatów do procesów wytwórczych (przejęcie funkcji sterowania procesami technicznymi przez automaty lub roboty);
- od zastosowania robotów (udział człowieka w procesach technicznych zredukowany został do ich programowania)¹⁰.

Należy także podkreślić, iż nieklasyczne pojęcie pracy zrywa z jej rozumieniem jako przymusu lub kary i wiąże się ze swobodną samorealizacją człowieka. Współczesne rozumienie sensu pracy często oscyluje w stronę dobra, dobrego życia i dobrobytu człowieka. W aspekcie filozoficznym mówimy tu również o samorealizacji, solidarności i kreatywności.

Ważnym wydaje się stwierdzenie, iż zarówno praca, jak i jej sens mają charakter relatywny i historyczny. Zawsze będą usytuowane w konkretnym kontekście społecznym, stylu myślenia czy systemie filozoficznym. Współczesna gospodarka stała się nie zrównoważona w świecie pełnym niepewności i dynamiki. Zatem współczesny świat, aktualna wiedza o nim, nowe warunki życia wręcz domagają się sformułowania nowego paradygmatu pracy, różniącego się od klasycznego. Należy zatem wyjść poza ciasny horyzont myślenia monetarystycznego i wskazać na efekty pracy nieodpłatnej, które są produktami wzbogacającymi kapitał ludzki społeczeństwa i państwa oraz przyczyniają się do:

- wzrostu populacji (pomnożenia siły roboczej);
- poprawy zdrowia, potencjalnego wzrostu efektywności produkcji i zmniejszenia wydatków z budżetu państwa na służbę zdrowia;
- rozwijania wiedzy i umiejętności, co skutkuje wzrostem efektywności i racjonalizacji postępowania także w obszarze ekonomii oraz produkcji¹¹.

⁹ *Work – activity in which one exerts strength or faculties to do or perform something*, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/work> (dostęp: 22.04.2016).

¹⁰ W. Sztumski, *Wybrane zagadnienia filozofii techniki*, Częstochowa 1988, s. 109–116.

Próby interpretacji pracy w wybranych dyscyplinach nauki

Zarówno konteksty myślenia o pracy, jak i jej ujęcia oraz analizy, mogą być różne. Jak pisał Zygmunt Wiatrowski, (...) *praca człowieka jest tą kategorią pojęciową, do której różne nauki przypisują sobie daleko idące prawa*¹². W każdej bowiem dziedzinie nauki, przy pewnych wspólnych elementach, nieco inny jest jej zakres pojęciowy. Poszczególne dyscypliny, opierając się na własnych definicjach, ujmują pracę w analizowanym przez nie aspekcie. Tadeusz Pszczołowski stwierdził, że o pracy można mówić w sensie ekonomicznym, socjologicznym, fizykalnym, biologicznym, psychologicznym, prawnym, filozoficznym i prakseologicznym¹³. Zatem w związku z funkcjonującymi znaczeniami pracy jest ona kategorią, którą zajmuje się wiele dyscyplin naukowych, w tym: pedagogika, psychologia, socjologia, prakseologia, filozofia, ekonomia, organizacja i zarządzanie, nauki techniczne, etyka, teologia, ergonomia.

W zależności od systemów filozoficznych i religijnych oraz uwarunkowań społeczno-kulturowych poglądy na temat roli, jaką w życiu człowieka odgrywa praca oraz jej sensu ulegały przeobrażeniom. Także współcześnie w literaturze spotykamy się z różnorodnymi sposobami jej interpretacji. Jak pisał Tadeusz Nowacki, pojęcie pracy ma wiele definicji formułowanych z perspektywy różnych stanowisk. *Poszczególne nauki posługują się własnymi definicjami. W różnych naukach ukształtowały się inne pojęcia pracy, choć przecież wszystkie one są oznaczone tym samym terminem*¹⁴.

W *Leksykonie pedagogiki pracy* pod hasłem „praca”¹⁵ można przeczytać, że jest to – według Tadeusza Kotarbińskiego – *działalność wykonywana dla uczynienia zadość czymś potrzebom istotnym*¹⁶, zaś według Jana Szczepańskiego (...) *każda celowa czynność społecznie użyteczna lub społecznie doniosła i zapewniająca określoną pozycję w społeczeństwie*¹⁷. Praca to działalność tak

¹¹ Idem, *Nieklasyczne...*, op. cit., s. 31.

¹² Z. Wiatrowski, *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Oficyna Wydawnicza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Włocławek 2004, s. 15.

¹³ T. Pszczołowski, *Prakseologiczne sposoby usprawniania pracy*, PWN, Warszawa 1969, s. 9–15.

¹⁴ T. W. Nowacki, U. Jeruszka, *Podstawy dydaktyki pracy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004, s. 11.

¹⁵ W leksykonie zdefiniowanych jest 40 rodzajów pracy ze względu na różne jej aspekty.

¹⁶ T. W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 2004, s. 189–190.

¹⁷ Ibidem.

różnorodna, że przyjmuje rozmaite postacie ujawniające duże różnice. Zdaniem Tadeusza W. Nowackiego, praca jest zbiorem wysiłków ludzkich podejmowanych dla utrzymania egzystencji człowieka i podwyższenia jej poziomu zawierających dostosowane do zadań pracowniczych układy oraz struktury czynności sensomotorycznych i intelektualnych, prowadzących do produkcji dóbr materialnych, usług i wytworów kultury¹⁸.

Według *Słownika pedagogiki pracy*, każdą działalność, której wynikiem jest wytwór kulturowy, dobro materialne lub usługa, nazywamy pracą¹⁹. W *Nowym słowniku pedagogicznym* Wincentego Okonia czytamy, że praca to działalność, której celem jest uzyskanie danego wytworu materialnego lub niematerialnego. *Ze względu na znaczenie tego wytworu dla jednostki i dla społeczeństwa oraz na niezbędne wydatkowanie sił procesowi pracy na ogół towarzyszy przekonanie o jej pożytku, ale zarazem przymus wewnętrzny, tj. narzucony sobie przez jednostkę, lub zewnętrzny, narzucony przez społeczne warunki życia społecznego*²⁰.

W *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* w ramach analizy treści pojęcia „praca” wymienia się trzy jej elementy. Należą do nich:

- świadome działanie mające na celu zaspokojenie potrzeb przez tworzenie dóbr;
- podejmowany przez pracującego trud, ciężar towarzyszący wysiłkowi fizycznemu, względnie umysłowemu pracującego człowieka;
- nieodłącznie związany z pracą rozwój fizyczny, psychiczny, duchowy i moralny pracującego podmiotu²¹.

Filozofia opisuje pracę jako określone zjawisko w życiu jednostki i społeczeństwa, a także charakteryzuje ją z punktu widzenia wartości, które służą rozwojowi osobowości ludzkiej, cywilizacji, kultury, moralności. W *Słowniku filozofii* czytamy, że praca to *świadoma i celowa, wymagająca wysiłku działalność pozytywna, czyli zmierzająca do wytworzenia lub przetworzenia dóbr materialnych lub duchowych*²².

Natomiast socjologia traktuje pracę jako proces społeczny będący podstawą ciągłości bytu społecznego jednostek i grup. Według *Słownika socjologicznego* praca to *celowa działalność ludzka, nakierowana na przetwarzanie dóbr przyro-*

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ *Słownik pedagogiki pracy*, red. L. Koczniewska-Zagórska, T. W. Nowacki, Z. Wiatrowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Polska Akademia Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986, s. 252.

²⁰ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 327.

²¹ *Encyklopedia pedagogiczna...*, op. cit., s. 781.

²² *Słownik filozofii*, red. J. Hartman, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2004.

dy, przedmiotów lub/i informacji za pomocą narzędzi w celu zaspokojenia, w sposób pośredni lub bezpośredni, materialnych i niematerialnych potrzeb (jednostek i grup), jest też jednym z głównych elementów kształtowania więzi społecznych²³. Podobne znaczenie nadano pracy w innych dziełach socjologicznych. W *Socjologii pracy w zarysie* definiowana jest jako celowa działalność człowieka, w trakcie której przekształca on przyrodę za pomocą narzędzi zgodnie ze swoimi pragnieniami i potrzebami²⁴. Nieco ogólniejszą definicję przytoczył Władysław Jacher, który – opierając się na tekstach źródłowych św. Tomasza z Akwinu – napisał, iż praca to wysiłek psychofizyczny, twórczy, celowy, świadomy osoby ludzkiej w dążeniu do dobra, posiadający znaczenie społeczne²⁵.

Dla Jana Szczepańskiego praca to każda celowa czynność prowadząca do zaspokajania dowolnych potrzeb ludzkich, posiadająca społeczną doniosłość (...), zapewniająca jednostkom lub grupom określoną pozycję w społeczeństwie²⁶. Na podstawie tej definicji autor wyprowadził szereg założeń, które pełnią funkcję implikacji badawczych:

- praca jest świadomym, planowym, ukierunkowanym na cel działaniem;
- praca wykonywana jest w celu zaspokajania różnego rodzaju potrzeb;
- praca ma społeczny charakter (jej cele, środki, metody i realizacja wywierają wpływ na dążenia, postawy, interesy oraz działania innych ludzi; wykonywanie pracy wymaga współpracy i kierowania, a różne jej rodzaje mają zaspokajać potrzeby, podlegają kontroli i regulacji społecznej);
- metody i środki realizacji celów pracy wyznaczone są przez strukturę i kulturę grup, do których należy pracownik;
- znaczenie pracy jest związane z zaspokojeniem doniosłych, ważnych dla społeczeństwa potrzeb;
- rodzaj pracy decyduje o pozycji pracownika w strukturze społecznej²⁷.

Kluczowa dla niniejszej publikacji kategoria – „wartość pracy” jest sformułowaniem nieposiadającym w zasadzie swoistej definicji, najczęściej stosowa-

²³ *Słownik socjologiczny*, red. K. Olechnicki, P. Załęcki, Wydawnictwo Graffiti BC, Warszawa 1998, s. 49.

²⁴ J. Sztumski, *Socjologia pracy w zarysie*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1981, s. 16.

²⁵ W. Jacher, *Mysł Tomasza z Akwinu o pracy ludzkiej*, [w:] *Praca. Gospodarka. Społeczeństwo. Studia i szkice socjologiczne dedykowane Profesor Jolancie Kulpińskiej*, red. K. Doktor, K. Konecki, W. Warzywoda-Kruszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 122.

²⁶ J. Szczepański, *Uwagi o przedmiocie i zadaniach socjologii pracy*, [w:] *Jak pracuje człowiek. Z badań polskich psychologów, socjologów i ekonomistów*, red. B. Biegeleisen-Żelazowski, T. Tomaszewski, A. Sarapata, J. Rosner, Warszawa 1961, s. 171.

²⁷ *Ibidem*, s. 172–173.

nym zamiennie z kategorią „praca jako wartość”, choć należy przyznać, że ten pierwszy termin ma szerszy zakres. Wśród wielu kwestii, które składają się na ogólny zarys świadomości społecznej w kontekście pracy, jedną z najważniejszych jest kształtowanie się społecznego systemu wartości²⁸. Jadwiga Szefer-Timoszenko i T. Stolorz-Raab podkreśliły, że aby odpowiedzieć na pytanie o wartość pracy, należy wyodrębnić poszczególne jej aspekty, które jednostka uświadamia sobie jako szczególnie ważne i cenne, a które przesądzają o znaczeniu dla niej tej sfery. Wskazują przy tym na następujące aspekty pracy: humanistyczny, materialny, prestiżowy, treściowy, społeczny, czasowy, przestrzenny i organizacyjny²⁹.

Nieco innego znaczenie nabiera pojęcie pracy w ekonomii i naukach o zarządzaniu. Według *Encyklopedii biznesu* pracą jest *celowa działalność człowieka, w której procesie przekształca on z pomocą narzędzi pracy (maszyn, urządzeń, środków technicznych) przedmioty pracy i przystosowuje je do potrzeb oraz świadczy określone usługi materialne (transport, usługi remontowe) i niematerialne (teatr, telewizja, oświata itp.)*³⁰. Przykładem określenia pracy w aspekcie ekonomicznym jest definicja Oskara Langego, według którego praca jest (...) *zespolem czynności wykonywanych w procesie produkcji, a mających na celu wytwarzanie dóbr, tj. przedmiotów służących do zaspokajania potrzeb ludzkich*³¹. W *Encyklopedii organizacji i zarządzania* definiowana jest jako celowa działalność człowieka polegająca na przekształcaniu dóbr przyrody i przystosowaniu ich do zaspokajania potrzeb ludzkich. Ze względu na stopień organizacyjnego zespolenia wykonawców pracy w celu zrealizowania określonych zadań, różni się pracę indywidualną (wykonywaną przez jednego wykonawcę) i zespołową (wykonywaną przez grupę wykonawców, między którymi powstają więzy kooperacyjne). Ze względu na stosunek wykonywanej pracy do jej celu, różni się pracę podstawową (prowadzącą bezpośrednio do realizacji celu) i pomocniczą (wspierającą pracę podstawową). Pracę dzieli się ponadto na wykonawczą, twórczą i kierowniczą³². Według *Leksykonu pracy, bezrobocia i zabezpieczenia społecznego* praca określa celową działalność człowieka, w procesie

²⁸ W. Drzeżdżon, *Wartości pracy wśród młodzieży szkół zawodowych*, Wydawnictwo Bernardinum, Tczew 2007, s. 73–78.

²⁹ J. Szefer-Timoszenko, T. Stolorz-Raab, *Praca jako wartość*, [w:] *Wartość pracy zawodowej*, red. J. Szefer-Timoszenko, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1978, s. 9–10.

³⁰ *Encyklopedia biznesu*, t. 1, red. W. Pomykała, Fundacja „Innowacja” Warszawa 1995, s. 646.

³¹ O. Lange, *Ekonomia polityczna*, t. I, PWN, Warszawa 1966, s. 19.

³² *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, red. L. Pasieczny, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1981, s. 378–379.

której przystosowuje on przedmioty pracy do swoich potrzeb materialnych i pozamaterialnych³³.

Psychologia analizuje pracę w płaszczyźnie składników i czynników psychologicznych, a jej subdyscyplina – psychologia pracy – z punktu widzenia indywidualnych cech i potrzeb jednostki. Psychologia pracy jest jednym z najbardziej rozbudowanych i najstarszych działów psychologii stosowanej. Jej problematyka i metodologia badań rozwinęły się pod wpływem życia praktycznego. W miarę rozwoju przemysłu, techniki i organizacji podejmowanie prawidłowych decyzji dotyczących człowieka pracy stało się niemożliwe bez naukowej wiedzy psychologicznej. Psychologia pracy obejmuje wzajemne przystosowanie człowieka i środowiska pracy, motywację do pracy, stosunki społeczne w środowisku pracy, problemy kliniczne nieprzystosowania do pracy³⁴. Zatem psychologia pracy jako jedna z dyscyplin psychologii stawia sobie za cel badanie i rozwiązywanie zagadnień praktycznych związanych z pracą i działalnością zawodową człowieka³⁵.

W *Słowniku psychologii* pod hasłem „praca” można przeczytać, że jest to *aktywność fizyczna lub intelektualna, której wymaga społeczeństwo, lub którą narzuca sobie w określonym celu*³⁶. Zatem praca wzbogaca osobowość człowieka, choć wykonywana pod przymusem może być źródłem udręki i niezadowolenia. Według *Encyklopedii psychologicznej* terminem tym określa się *system czynności wyróżnionych i ukierunkowanych na przekształcanie otoczenia, wykonywanych względnie stale, gdy jej wykonawca ma odpowiednie kwalifikacje formalne*³⁷. Tadeusz Tomaszewski pracę zdefiniował jako *społeczny system działalności człowieka, której celem jest zaspokojenie różnych potrzeb*³⁸. Definicja ta podkreśla społeczną genezę pracy, a także wskazuje, że źródłem organizacji działalności ludzkiej jest społeczeństwo traktowane jako specyficzny system. W *Praktycznej psychologii pracy* czytamy, że praca to *wykonywanie czynności społecznie użytecznych w celu uzyskania wynagrodzenia materialnego*³⁹. Definicja ta pod-

³³ Z. Sadowisk, T. Wach, *Leksykon pracy, bezrobocia i zabezpieczenia społecznego*, Biblioteczka Pracownicza, Warszawa 2003, s. 41.

³⁴ *Psychologia. Podręcznik akademicki, cz. 3, Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, red. J. Strelau, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 283.

³⁵ Ibidem.

³⁶ N. Sillamy, *Słownik psychologii*, tłum. K. Jarosz, Książnica, Katowice 1995, s. 218.

³⁷ *Encyklopedia psychologiczna*, red. W. Szewczyk, wyd. I, Fundacja „Innowacja” Warszawa 1998, s. 451.

³⁸ T. Tomaszewski, *Aktywność człowieka*, [w:] *Psychologia jako nauka o człowieku*, red. M. Matuszewski, J. Reykowski, T. Tomaszewski, PWN, Warszawa 1964, s. 54.

³⁹ Z. Pietrański, *Praktyczna psychologia pracy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1965, s. 31.

kreśla skutki pracy dla społeczeństwa, przy czym ogranicza jej wartość dla jednostki wyłącznie do osiągnięcia korzyści materialnych.

W definicjach psychologicznych praca rozumiana jest najczęściej jako pewnego rodzaju nieunikniona konieczność. Ich autorzy podkreślają społeczne uwarunkowania wzajemnych relacji pomiędzy ludźmi, zwracają uwagę na fakt, że praca kończy się wynikiem, zaś jej efekty zależą od ludzi i im służą.

Właściwego i pełnego sensu pracy ludzkiej powinno się poszukiwać przede wszystkim na polu filozofii, szczególnie filozofii człowieka. Łączenie pracy tylko i wyłącznie ze sferą ontyczną człowieka rzutuje na ujmowanie jej w aspekcie działania. Często też określa się pracę jako pewien rodzaj działania wyróżniony ze względu na specyficzny cel, do którego ono jest skierowane, lub z uwagi na specyficzne wartości, które przez to działanie są tworzone. Zatem praca nie jest tylko sposobem zaspokajania podstawowych (biologicznych) potrzeb, ale każdej potrzeby, określa pełnię człowieczeństwa. Żadna też szczegółowa, wewnętrzna analiza czynu nie może ukazać ani specyfiki pracy ludzkiej, ani tego, które działanie jest pracą, a które nią nie jest.

W *Słowniku terminów i pojęć filozoficznych* praca definiowana jest za Karolem Marksem jako *działanie uzewnętrzniające człowieka i jednocześnie tworzące osobę ludzką, pojmowaną tu jako odbicie zachodzących historycznie stosunków społecznych, które są kształtowane przez człowieka i same go z kolei kształtują. Proces ów umożliwia realizację osoby ludzkiej*⁴⁰. Filozofia traktuje pracę jako kategorię antropologiczną, co wskazuje z jednej strony na to, że podstawą jej wartości jest sam człowiek, zaś gdy jest ona jego aktem, jej wartość przedmiotową należy mierzyć miarą godności samego podmiotu pracy, czyli osoby, będącej również nadrzędnym celem pracy. Z drugiej strony ta sama praca przedstawiana bywa jako jedna z podstawowych alienacji człowieka i możliwych dróg jego deprecjacji⁴¹.

Teologia traktuje pracę jako wartość społeczną będącą nakazem Stwórcy. W Biblii człowiek ukazywany jest nieustannie przy pracy. W *Małym słowniku teologicznym* czytamy, że praca oznacza *każde cielesno-energetyczne i duchowo-ideowe działanie człowieka, które służy instrumentalno-przedmiotowemu zabezpieczeniu jego fizycznej egzystencji i warunków jej reprodukcji*⁴². Biblia odkrywa godność człowieka i pracy, z której owoców człowiek korzysta, ustanawia również hierarchię wartości, pozwalającą właściwie oceniać pracę i zajmować wo-

⁴⁰ A. Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000, s. 658–659.

⁴¹ *Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, WAM, Kraków 2004, s. 942.

⁴² *Mały słownik teologiczny*, red. K. Rahner, H. Vorgrimler, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987, s. 351.

bec niej należne stanowisko. Na mocy prawa miłości zobowiązuje do przeciwstawiania się wszelkiemu egoizmowi i do jak największej troski o zmniejszenie wysiłków człowieka przy pracy⁴³. W podobnym duchu wypowiadał się kardynał Stefan Wyszyński, który – wyjaśniając sens pracy z punktu widzenia katolickiej nauki społecznej – akcentował jej aspekt humanistyczny, podkreślając, iż (...) *element techniczny i ekonomiczny pracy musi być zrównoważony z elementem humanistycznym (...)*⁴⁴, zaś każda praca (...) *w dobrym znaczeniu doskonali człowieka, jego życie materialne i duchowe, jego moralność, charakter, osobowość*⁴⁵.

Akcent humanistyczny pracy podkreślał również Jan Paweł II, dla którego praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa, (...) *przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca природę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowieka, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem*⁴⁶.

W etyce praca pojmowana jest jako świadoma i celowa działalność człowieka połączona z wysiłkiem, skierowana na przekształcanie rzeczywistości i przystosowanie jej do potrzeb ludzkich, na tworzenie coraz to nowych wartości duchowych i materialnych⁴⁷. Etyka w sferze możliwości ludzkiej aktywności i działania stara się zaznaczać sferę powinności – takiej aktywności i działania, które są zgodne z istotą lub prawem naturalnym oraz z naturą człowieka. Etyka wydziela z obszaru tego, co człowiek robi i może robić, obszar tego, co powinien robić ze względu na siebie, sobie podobnych i świat zewnętrzny. Zatem etyczną miarą wartości pracy jest realizacja potrzeb społecznych, pragnień i zamiarów człowieka. W tym kontekście (...) *praca etyczna ujmowana jest jako działanie dla siebie (własnych potrzeb, pragnień i zamiarów), ekonomiczna zaś – działanie dla innych (cudzych potrzeb, pragnień i zamiarów), tym samym jest ona pracą społeczną i podzieloną, wspólną i rozdzieloną*⁴⁸. W interpretacjach etycznych przeważa pogląd, iż praca to każde indywidualne lub zbiorowe działanie człowieka, które powinno doskonalić jego oraz otaczającą go rzeczywistość. Dla Józefa Majki jest ona w swojej istocie doskonaleniem, to znaczy tworzeniem nowego dobra, nowych wartości; dlatego niszczenie albo zespół dzia-

⁴³ Słownik teologii biblijnej, red. X. Leon-Dufour, Pallotinum, Poznań 1990, s. 759.

⁴⁴ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000, s. 19.

⁴⁵ Ibidem, s. 9.

⁴⁶ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, red. J. Gałkowski, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986, s. 21.

⁴⁷ *Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynak, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994.

⁴⁸ M. Sułek, J. Świniarski, *Etyczne i ekonomiczne ujęcie pracy*, [w:] *Praca a bezczynność...*, op. cit., s. 61.

łań, które nie przyczyniają się do wytwarzania nowych wartości nie są pracą, gdyż są bezsensowne. Tylko działania sensowne są godne człowieka, rzeczywistość ludzkie i tylko one są pracą w ścisłym tego słowa znaczeniu⁴⁹.

Na aspekt etyczny pracy jako wartości zwrócił uwagę Józef Tischner. Napisał on: (...) *praca jest zasadniczo wolnym przedsięwzięciem człowieka, który doszedł do rozumu. (...) Człowiek pracuje, bo chce, a chcąc ma po temu powody, co jednak nie znaczy, że pracować musi, jak musi jeść i oddychać. Przymus pracy jest zawsze przymusem pod pewnymi warunkami. Dlatego praca może być zjawiskiem etycznym. Gdyby była wynikiem przymusu, byłaby poza dobrem i złem. Rzutuje to na ideę wartości pracy. Praca nie ma wartości sama w sobie, w oderwaniu od tego, kto ją wykonuje, lecz zawdzięcza swą wartość godności osoby. Dlatego praca może stracić wartość, jeśli w jakiś sposób skieruje się ją przeciwko osobie. Nie każda aksjologia pracy jest więc aksjologią iluzoryczną⁵⁰. Według autora, praca etyczna to takie działanie, które urzeczywistnia pragnienia, potrzeby i naturę ludzką. Sens tego urzeczywistnienia polega na (...) wytwarzaniu dóbr materialnych i duchowych – czynieniu rzeczy, które są wartościowe, znajdowaniu nabywców i konsumentów, lecz jednocześnie unikaniu takich dóbr, które nie znajdują nabywców i konsumentów, są bezwartościowe, daremnym trudem, jałowym wysiłkiem⁵¹.*

W *Przewodniku po etyce* czytamy, że kiedy wymagania biznesu kolidują z zasadami moralnymi lub pomyślnością społeczeństwa, to biznes musi ustąpić – i to być może jest ostateczne przesłanie etyki biznesu⁵².

Istota pracy

Pojęcie pracy tworzy się w świadomości w wyniku osobistego doświadczenia życiowego oraz konfrontacji z obiegowym, potocznym pojęciem pracy upowszechnionym w środowisku, w którym przyszło człowiekowi funkcjonować. To doświadczenie indywidualne kształtuje się zazwyczaj przez rzeczywiste warunki życia i pracy w konkretnym kontekście społecznym, w danym ustroju, obyczajowości, tradycji i wyznawanym systemie wartości. Na świadomość i stereotyp pracy wpływa niewątpliwie poziom rozwoju techniki, jej charakter

⁴⁹ J. Majka, *Rozważania o etyce pracy*, Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna, Wrocław 1986, s. 11–12.

⁵⁰ J. Tischner, *Spór o istotę pracy: Praca towarem czy wartością*, [w:] *Spór o wartości w kulturze i wychowaniu*, red. F. Adamski, Kraków 1991, s. 55.

⁵¹ M. Sułek, J. Świniarski, *Etyczne i ekonomiczne...*, op. cit., s. 66

⁵² *Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, Książka i Wiedza, Warszawa 2000, s. 411.

a także różnorakie uwarunkowania kulturowe⁵³. Na podłożu powyższych czynników często tworzy się stereotyp pracy⁵⁴. Jest w pewnym sensie i stopniu niezależny od świadomości indywidualnej poszczególnych ludzi. Dlatego też często zdarza się, że własne odczucia człowieka odnośnie do wykonywanej czynności pozostają w sprzeczności z obowiązującym powszechnie stereotypem pracy i dlatego często nie jest ona uznawana przez innych ludzi za pracę. Pomimo iż w indywidualnym poczuciu i zgodnie z własną świadomością pracy jesteśmy przekonani o tym, że pracujemy, często nie wystarcza to, aby inni ludzie wykonywaną przez nas czynność kwalifikowali jako pracę. W ten sposób, na tle określonej świadomości pracy tworzy się niewątpliwie pewna sytuacja konfliktowa pomiędzy konkretnym człowiekiem a zbiorowością. Taki konflikt – jak pisze Wiesław Sztumski – można zlikwidować na dwa sposoby: bądź przez rezygnację z indywidualnej świadomości pracy i podporządkowanie się panującemu w danej społeczności stereotypowi pracy, albo przez zmianę tego stereotypu tak, aby uwzględnił statystyczną większość indywidualnych świadomości pracy⁵⁵. W praktyce zazwyczaj wybiera się pierwsze rozwiązanie jako łatwiejsze, ponieważ trudno jest w określonym społeczeństwie zmienić stereotyp bądź świadomość zbiorową.

Często też w literaturze dotyczącej omawianego przedmiotu spotyka się określanie pracy przez ukazywanie jej związku z wysiłkiem, który jest traktowany jako cecha diagnostyczna pracy. W tym konkretnym przypadku każde działanie, które przychodzi człowiekowi z wysiłkiem byłoby pracą, zaś działanie bez wysiłku byłoby przeciwieństwem pracy – grą lub zabawą. Takie określenie jest jednak zbyt szerokie i nie wyróżnia pracy spośród innych działań człowieka. Każde działanie człowieka jest związane z mniejszym lub większym wysiłkiem, który jest więc cechą charakterystyczną nie tylko pracy, ale każdego ludzkiego działania. Nie można zatem doszukiwać się specyfiki pracy ani w samym fakcie wysiłku, czyli wydatkowania energii, ani w specjalnym natężeniu tego wydatkowania.

Wiele prób określenia pracy dokonywanych jest poprzez przeciwstawienie jej zabawie. Jak już wspomniano, wydatkowanie energii, wysiłek nie są cechami jednego rodzaju przedsięwzięć człowieka, ale należą do ogólnego charakteru

⁵³ W. Sztumski, *Nieklasyczne...*, op. cit., s. 23.

⁵⁴ Jako stereotyp należy tu rozumieć jednostkowy i schematyczny obraz powstający w umyśle człowieka, odnoszący się do konkretnego faktu bądź zjawiska społecznego. Powstaje poprzez bezrefleksyjne przyjmowanie opinii rozpowszechnionych w danym środowisku. Ponieważ przekazywane treści są zabarwione ocenami i emocjami, stereotyp staje się przekąźnikiem skrajnych postaw. Por. A. Schaff, *Stereotypy a działania ludzkie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1981, s. 113.

⁵⁵ W. Sztumski, *Nieklasyczne...*, op. cit., s. 24.

ludzkiego działania. Ten sam sposób działania, ujęty przedmiotowo, może być pracą lub zabawą w zależności od podmiotowego nastawienia i okoliczności zewnętrznych. Oczywiście łatwość nie jest znakiem wyróżniającym zabawę. Przyjemność łącząca się z łatwością często może zależeć od wielu czynników ubocznych. Należą do nich zarówno zewnętrzne warunki pracy, jak i okoliczności wewnętrzne, do których mogą należeć pewne trwałe dyspozycje psychiczne powstające w zależności od okoliczności zewnętrznych. To przeciwstawienie zabawy i pracy jest bardzo często spotykanym zabiegiem dla uchwycenia istoty samej pracy. Wyjątkiem wydaje się tu być Johan Huizinga, który zabawie przeciwstawia nie pracę, ale powagę⁵⁶. Sama czynność zabawy zaspokaja odpowiednie potrzeby, natomiast sama czynność pracy nie zaspokaja potrzeb, ale jest skierowana ku czemuś zewnętrznemu (względem siebie). Inaczej mówiąc, zabawa zaspokaja potrzeby wprost, natomiast praca pośredniczy w zaspokajaniu potrzeb.

Władysław Tatarkiewicz wprowadził poza pracą i zabawą stan trzeci. Pisał – (...) *oto zbudziłem się rano i leżę, zanim zdecyduję się wstać. Gdy wstanę będę coś robić, albo czymś się bawić. Ale teraz leżę i nie pracuję, ani też się nie bawię; fakt że leżę, nie posiada celu ani poza sobą, ani w sobie, ma jednak przyczynę. Leżę nie po to, by coś przez to osiągnąć, lecz dlatego że obudziłem się i nie mogę zdecydować się wstać. Leżenie samo nie jest wprawdzie czynnością, jest stanem, ale leżąc zaczynam myśleć i rozglądać się, a to już są czynności, czynności te zaś również nie mają celu, mają tylko przyczynę*⁵⁷. Dla Tatarkiewicza są to stany trzecie, które stanowią najbardziej osobistą postać egzystencji człowieka. Pojęcie to jest bardzo szerokie, najbardziej pełnym ich przejawem jest ludzka wolność.

W literaturze filozoficznej, pedagogicznej, psychologicznej i ekonomicznej można spotkać wiele różnych określeń pracy mających zazwyczaj postać luźnych uwag bądź formalnych definicji. Ich różnorodność wynika przede wszystkim z odmienności postawy filozoficznej lub dyscypliny naukowej będącej bazą wyjściową dla tworzenia definicji. Oczywiście nie brakuje opinii, że nie można podać jednej ogólnej definicji pracy. Wśród wielu określeń tego terminu można ułożyć węższe grupy tematyczne, do których można zaliczyć:

- kładące akcent na wysiłek (trud);
- uzupełniające naturę (zaspokajanie potrzeb, tworzenie rzeczy pożytecznych, produkowanie);

⁵⁶ J. Huizinga, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, M. Kurecka, W. Wirpsza, wyd. 1, Czytelnik, Warszawa 1967.

⁵⁷ W. Tatarkiewicz, *Droga przez estetykę*, Edition, Warszawa 1972, s. 45.

- przetwarzające świat (przetwarzanie świata, przewycięzanie uwarunkowań naturalnych, tworzenie porządku na świecie).

Oczywiście wydzielenie tych grup nie oznacza ścisłego ich podziału, a ich treści niejednokrotnie nakładają się wzajemnie. Aspekty te są połączone w wielu określeniach czy definicjach pracy. Należy zatem wyszczególnić te elementy, które w pierwszym rzędzie odróżniłyby pracę ludzką od zwierzęcej, następnie – o czym wspomniano powyżej – odróżnić pracę ludzką od innych form aktywności człowieka (zabawy, sportu itp.). Warto również wskazać własną, wewnętrzną swoistość pracy. Biorąc pod uwagę powyższe założenia, można scharakteryzować pracę ludzką następująco:

- zmierza zawsze do wytworzenia dobra, które – różniąc się od przyjemności, jaką daje sama czynność – służy do zaspokojenia potrzeb ludzkich oraz zapewnienia człowiekowi środków do życia i rozwoju;
- jest zawsze wysiłkiem, zużyciem własnej energii pracującej jednostki;
- jest działaniem rozumnym, świadomym, a więc ma charakter osobowy; pierwiastek poznawczo-wolitywny przekształca ją w kategorię istotowo odrębną i ontycznie wyższą od pracy zwierzęcia, chociaż pod pewnymi względami (np. wydajności) przedstawia mniejsze walory;
- ma zawsze charakter czynności zorganizowanej.

Są to określenie słuszne, ale tylko w kontekście przedmiotowego ujęcia pracy, w którym jest możliwe odróżnienie jej od innych rodzajów działalności człowieka. Zatem właściwego ujęcia istoty pracy należy szukać w podmiotowym odniesieniu przedmiotowego ludzkiego działania. Chcąc do niej dotrzeć, należy wyjaśnić zjawisko pracy doświadczane przez człowieka w odniesieniu do źródła pracy, jaką jest podmiotowość ludzka.

Zatem praca jest tym rodzajem aktywności, który zawiera czynności służące zaspokojeniu materialnych potrzeb i duchowych dążeń człowieka. Dla ukazania jej istoty jest konieczna analiza potrzeb. Potrzeby i działanie ukazują człowieka jako byt niepełny, zależny, nastawiony na wartości albo – dokładniej – ku wartościom. W samym sobie człowiek nie znajduje tworzywa, z którego mógłby ukształtować potrzebne wartości. Tworzy je dzięki właściwej sobie energii w kontakcie ze światem. Koniecznością życia człowieka jest istnienie aktywne, rozwijające w nim samo człowieczeństwo. Zatem praca jest działaniem i tworzeniem człowieka, nie istnieje poza nim. W niej się przejawia się on oraz jego sposób istnienia i to określa jej charakter i możliwości.

Kolejnym czynnikiem, który trzeba wziąć pod uwagę, chcąc ukazać istotę pracy, jest społeczny charakter istnienia człowieka. Dlatego też należy poruszyć problemy należące do etyki i filozofii społecznej, społecznego podziału pracy i jej efektów, tworzenia się więzi społecznych przez pracę, tworzenia i funkcjo-

nowania wartości cywilizacyjnych i kulturowych będących wartościami pochodnymi pracy. Społeczny charakter istnienia człowieka ujawniający się w pracy może stanowić podstawę formułowania postulatów moralnych zarówno wobec jednostki, jak i społeczeństwa, będących wynikiem zastosowania ogólnie pojętego dobra moralnego w odniesieniu do konkretnej sytuacji historycznej i społecznej. Sytuacja ta ma zasadniczy wpływ na formy samej pracy i jej teorii oraz na postawy ludzkie wobec pracy. Zatem powstanie i trwanie kultury jest możliwe tylko dzięki społecznie dokonywanej pracy. Praca jest więc jednym z zasadniczych czynników tworzących społeczeństwo i więź społeczną. Jest również sferą życia ludzkiego domagającą się norm moralnych a jednocześnie jednym z czynników kształtujących je. Jako że moralność dotyczy samej istoty człowieka, praca jest czynnikiem kształtującym i tworzącym człowieczeństwo.

Zakończenie

Reasumując, można przyjąć, że praca jest to aspekt rozumnego, planowego, aktywnego zachowania się człowieka wobec świata, podlegający normowaniu moralnemu, realizowany w ludzkim czynie w celu podporządkowania świata, wynikający z niesamowystarczalności człowieka przejawiającej się w potrzebach, powodujący jego rozwój. Powyższe analizy pozwalają na wyciągnięcie pewnych wniosków:

- przetwarzanie świata przez pracę oznacza, że świat jest otwarty na człowieka;
- świat nie jest zbiorem gotowych wartości, ale tworzywem, z którego człowiek może wartości ukształtować;
- człowiek istnieje dzięki czerpaniu ze świata energii; oddając światu właściwą sobie ludzką energię, przekształca go.

Próby interpretacji pracy w dyscyplinach naukowych dają się sprowadzić do trojkiego jej definiowania:

- jako zespół czynności, których efektem jest wytwarzanie wartości, zaspokojenie pragnień i potrzeb;
- jako celową działalność człowieka, której skutkiem jest przyswajanie dóbr przyrody oraz zaspokojenie materialnych i duchowych potrzeb człowieka;
- jako zespół działań i czynności wykonywanych systematycznie i stale, wymagających umiejętności, wiedzy i przygotowania, służących do zaspokajania czyichś potrzeb⁵⁸.

⁵⁸ M. Sułek, J. Świniarski, *Etyczne i ekonomiczne...*, op. cit., s. 64.

Wszystkie przytoczone stanowiska badawcze wskazują na fakt, że zróżnicowane podejście do pracy ludzkiej oznacza jej wielowymiarowość i wieloaspektowość, zaś sprecyzowanie jednego uniwersalnego jej określenia wydaje się niezmiernie trudne w związku z ciągłymi zmianami zachodzącymi w jej charakterze i treści.

Bibliografia

- Arendt H., *Kondycja ludzka*, tłum. A. Łagodźka, Fundacja Aletheia, Warszawa 2000.
- Bartnik C. S., *Teologia pracy ludzkiej*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1977.
- Drzeżdżon W., *Wartości pracy wśród młodzieży szkół zawodowych*, Wydawnictwo Bernardinum, Tczew 2007.
- Encyklopedia biznesu*, t. 1, red. W. Pomykało, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1995.
- Encyklopedia organizacji i zarządzania*, red. L. Pasieczny, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1981.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. E. Różycka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Encyklopedia psychologiczna*, red. W. Szewczyk, wyd. I, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1998.
- Huzinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, tłum. M. Kurecka, W. Wirpsza, wyd. 1, „Czytelnik”, Warszawa 1967.
- Jacher W., *Myśl Tomasza z Akwinu o pracy ludzkiej*, [w:] *Praca. Gospodarka. Społeczeństwo. Studia i szkice socjologiczne dedykowane Profesor Jolancie Kulpińskiej*, red. K. Doktor, K. Konecki, W. Warzywoda-Kruszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Jan Paweł II, *Laborem excersens*, red. J. Gałkowski, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986.
- Kwiatkowski S. M., Bogaj A., Baraniak B., *Pedagogika pracy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Lange O., *Ekonomia polityczna*, t. I, PWN, Warszawa 1966.
- Majka J., *Rozważania o etyce pracy*, Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna, Wrocław 1986.
- Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynek, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994.
- Mały słownik teologiczny*, red. K. Rahner, H. Vorgrimler, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987.

- Nowacki T. W., Jeruszka U., *Podstawy dydaktyki pracy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004.
- Nowacki T. W., *Leksykon pedagogiki pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 2004.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- Pietrasiński Z., *Praktyczna psychologia pracy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1965.
- Podsiad A., *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000.
- Pomiar i poczucie jakości życia u aktywnych zawodowo i bezrobotnych*, red. A. Bańka, R. Derbis, FSCEDzS, Poznań 1995.
- Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, Książka i Wiedza, Warszawa 2000.
- Psychologia. Podręcznik akademicki, cz. 3, Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, red. J. Strelau, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Pszczołowski T., *Prakseologiczne sposoby usprawniania pracy*, PWN, Warszawa 1969.
- Sadowisk Z., Wach T., *Leksykon pracy, bezrobocia i zabezpieczenia społecznego*, Biblioteczka Pracownicza, Warszawa 2003.
- Schaff A., *Stereotypy a działania ludzkie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1981.
- Sillamy N., *Słownik psychologii*, tłum. K. Jarosz, Książnica, Katowice 1995.
- Słownik filozofii*, red. J. Hartman, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2004.
- Słownik pedagogiki pracy*, red. L. Koczniewska-Zagórska, T. W. Nowacki, Z. Wiatrowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Polska Akademia Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.
- Słownik socjologiczny*, red. K. Olechnicki, P. Załęcki, Wydawnictwo Graffiti BC, Warszawa 1998.
- Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, WAM, Kraków 2004.
- Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Pallotinum, Poznań 1990.
- Sulek M., Świniarski J., *Etyczne i ekonomiczne ujęcie pracy*, [w:] *Praca a bezczynność zawodowa*, red. Z. Stachowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Społeczno-Gospodarczej w Tyczynie, Tyczyn 2004.
- Szczepański J., *Uwagi o przedmiocie i zadaniach socjologii pracy*, [w:] *Jak pracuje człowiek. Z badań polskich psychologów, socjologów i ekonomistów*, red. B. Biegeleisen-Żelazowski, T. Tomaszewski, A. Sarapata, J. Rosner, Warszawa 1961.

- Szefer-Timoszenko J., Stolarz-Raab T., *Praca jako wartość*, [w:] *Wartość pracy zawodowej*, red. J. Szefer-Timoszenko, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1978.
- Sztumski J., *Socjologia pracy w zarysie*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1981.
- Sztumski W., *Nieklasyczne podejście do pracy i bezrobocia*, [w:] *Praca a bezczynność zawodowa*, red. Z. Stachowski, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tyczyn 2004.
- Sztumski W., *Wybrane zagadnienia filozofii techniki*, Częstochowa 1988.
- Tatarkiewicz W., *Droga przez estetykę*, Edition, Warszawa 1972.
- Tischner J., *Spór o istotę pracy: Praca towarem czy wartością*, [w:] *Spór o wartości w kulturze i wychowaniu*, red. F. Adamski, Kraków 1991.
- Tomaszewski T., *Aktywność człowieka*, [w:] *Psychologia jako nauka o człowieku*, red. M. Matuszewski, J. Reykowski, T. Tomaszewski, PWN, Warszawa 1964.
- Wiatrowski Z., *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Oficyna Wydawnicza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Włocławek 2004.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000.

Summary

Working as a fundamental human activity. Interpretative study

Work is an aspect of rational, planned and active human behavior in the world, subject to regulation moral, realized in human action. People manifested in needs, resulting in its development. Differentiated approach to human work is its multidimensionality and multifaceted, and clarify one universal define it appears to be extremely difficult due to the incessant changes in the nature and content.

Keywords: labor, human existence, labor market, unemployment, didactics jobs